

آیین «چهل قرآن» در چهار محال و بختیاری

عباس قنبری عدیوی*

قرآن، کتاب آسمانی مسلمانان است و سخن خدای متعال به رسول منتخب خود. مسلمانان این کتاب عظیم را از جان و دل دوست دارند و بدان تمسک می‌جویند و برای رفع آلام و دردهای روحی و مادی به آن متوسل می‌شوند. تلاوت قرآن (به ویژه ختم سوره انعام و جزء سی)، روخوانی، تفسیر و ... به انحاء گوناگون در بین مردم شیوه‌ها و مصادیقی از توسل به آن است.

مراسم «چهل قرآن» یکی از آداب و رسوم مذهبی مردم خداجوی چهارمحال و بختیاری است که در شهرها و روستاهای استان با علاقه‌مندی برگزار می‌شود. در این مقاله به جایگاه، روش و آثار معنوی قرآن کریم اشاره می‌شود. امید آنکه مسلمانان به این منبع لایزال وحی بیش از گذشته توجه کنند.

باورهای عامیانه برخاسته از نوع نگاه مردم به پدیده‌های مختلف است. این باورها در زندگی فردی و اجتماعی انسان نقش دارد. بشر با همین باورها زندگی می‌کند، به آنها عشق می‌ورزد، در پاسداری و نکوداشت آنها تلاش می‌نماید و کوتاهی یا بی‌توجهی به آنان را سخت می‌شمرد.

در این میان، باورها را می‌توان با توجه به درون‌مایه و نقش و نگار (Motif) آنها با زمینه‌های گوناگون به شکل زیر تقسیم‌بندی کرد:

- ۱- مذهبی و اعتقادی شامل: دین، آخرت، روح، جهنم، بهشت و ...
- ۲- اجتماعی شامل: خانواده، فرزند، پدر و مادر، همسایه، شهر، روستا و ...

۳- اقتصادی شامل: پول، مال، زمین، گنج و ...

۴- بهداشتی شامل: تندرستی، روان سلامتی

۵- حماسی شامل: پهلوانی، پیروزی، شکست، اسطوره‌ای و ...

۶- غیرطبیعی شامل: جاودانه، غول، سیمرغ، اژدها و ...

۷- رفتاری شامل: عملی، کنش متقابل، رابطه با مردم و ...

البته این تفکیک کامل نیست، چون در هر زمینه‌ای فلسفه این باورها ما را به نوع مستقل و دیگری رهنمون می‌شود.

در این بین، باور اعتقادات مذهبی ریشه در دین و فرهنگ غنی معارف دینی دارند. اسلام دین کمال انسانیت و هدایتگر بشری است. زبان هدایت و تعلیم انسان در این دین، «قرآن» است.

خدای متعال می‌فرماید: «انْ هَذَا الْقُرْآنَ يَهْدِي لِلَّذِي هِيَ أَقْوَمُ. قطعاً قرآن به روشی که خود پایدارتر است، راه می‌نماید». (سوره اسراء، آیه ۹)
بنابر اعتقاد ما، قرآن تنها کتاب آسمانی است که از هر تحریف و تغییری مصون مانده است. (سوره حجر، آیه ۹) مولانا در این باره می‌گوید:

مضطفی را وعده کرد الطاف حق	گر بمیری تو نمیرد این سبق
من کتاب و معجزات را رافعم	بیش و کم کن را ز قرآن مانعم
کس نتابد بیش و کم کردن درو	تو به از من حافظی، دیگر مجو
تا قیامت باقیش داریم ما	تو مترس از نسخ دین ای مضطفی

مسلمانان سعی می‌کنند قرآن را در زندگی روزمره خود از جمله در کار، درس، عبادت و... جاری سازند و از آن یاری جویند و با استناد به خود این مصحف شریف که:

«وُنَزِّلُ مِنَ الْقُرْآنِ مَا هُوَ شِفَاءٌ وَرَحْمَةٌ لِّلْمُؤْمِنِينَ. آن را شفا و رحمت دردهای خود می‌دانند.» (سوره اسراء، آیه ۸۲)

آیین «چهل قرآن» در چهارمحال و بختیاری ❖ ۲۷

اقبال لاهوری شاعر و سیاستمدار مسلمان پاکستانی در این زمینه می‌گوید:

فاش گویم آنچه در دل مضمّر است   این کتابی نیست چیزی دیگر است
چون به جان در رفت جان دیگر شود   جان که دیگر شد جهان دیگر شود

مردم مسلمان چهارمحال و بختیاری در طول سال، پیوندهایی با این کتاب گران‌سنگ برقرار می‌کنند که علاوه بر عبادت روزانه (انجام فرایض دینی) می‌توان به ایام نوروز، ماه مبارک رمضان، محرم، صفر و رجب و ... اشاره کرد. در این روزها، قرآن عامل گردهمایی‌های مومنان روزه‌دار، عزاداران محرم و صفر و ... می‌شود. تلاوت ترتیل آن، آموزش روخوانی، ولیمه دادن، نذری و افطاری سبب قربت اهالی به درگاه حق می‌گردد.

یکی از این فعالیت‌های عامه قرآنی مبحث «چهل قرآن» است. عدد چهل، واژه‌ای مقدس در فرهنگ ایرانی و اسلامی ما به شمار می‌رود که به مواردی از آن اشاره می‌گردد:

- پیامبر اکرم (ص) در چهل سالگی به نبوت رسید.
  - حضرت موسی (ع) چهل شبانه‌روز در کوه طور ماند.
  - برای مرده‌ها مراسم چهلم می‌گیرند.
  - چهل عدد نصاب زکات اموال است.
  - چله‌نشینی عرفانی آیین مقدس و معنوی است.
  - چهل^۱ حدیث و اربعینات
  - دعا برای چهل مومن در نمازهای نافله شب.
- در ادب فارسی نیز عدد چهل مورد توجه فرمانروایان مملکت سخن قرار گرفته است. حضرت حافظ - علیه‌الرحمه - می‌فرماید:

---

۱. حفظ ۴۰ حدیث سبب می‌شود فرد در قیامت دانشمند محشور شود.

شـنـیدم رـهـرـوی در سـرزمـینی   هـمی گـفت اـین مـعـما بـا قـرینـی
کـه ای صـوفـی شـراب آـنگـه شـود صـاف   کـه در شـیـشـه بـرآرـد اربـعـینـی

تاثیر اخلاص چهل شبانه‌روز و جاری شدن چشمه‌های حکمت براساس فرمایش رسول مکرم اسلام، در این شعر نمایان است. (قنبری عدیوی، ۱۳۸۳: ۲۷۸)

در فرهنگ عامه نیز عدد چهل جایگاه ارزشمندی دارد و از فرهنگ غنی دینی متأثر شده است. مثلاً مراسم اربعین شهدای کربلا، دعای چله‌بری، رسم همسایه‌داری تا چهل خانه، پارچه‌ها یا سفره‌های چهل تیکه، چلچراغ، چلچله (پرستو) قصه ۴۰ طوطی، چهل ستون، چل چلی، چله کوچک و بزرگ در فصول زمستان و تابستان، چهل دزد بغداد، چله‌خانه (برای اعتکاف)، چله‌نشینی (تکایا و هیات‌های مذهبی)، بیرون نرفتن زن زانو از خانه به مدت چهل روز، بیرون نبردن بچه تا چهل‌روزگی، باور چهل روز آب و جارو کردن در خانه برای دین حضرت خضر (ع)، یک کلاغ و چهل کلاغ کردن، چله‌گاه (منطقه‌ای است) و ...

آیین «چهل قرآن» در روستاها و شهرهای چهارمحال و بختیاری نیز یکی از تاثیرپذیری‌های فرهنگ عوام از باور مقدس عدد چهل است. این آیین در یک کوچه، محله یا روستا در خانه فردی مومن یا سید (زن یا مرد از خانواده جلیل‌القدر سادات) یا ملا به صورت دائمی یا با حالت نذر و نیت یک ساله یا چند ساله اجرا می‌شود. در ابتدای مراسم، نیت بانی* مهم است که بخواهد میزبان یا مسبب این امر باشد، یا تمام مسئولیت و هزینه‌های اجرای آن را به عهده بگیرد. گاهی نیز هزینه‌ها بین افراد محل یا دیگران توزیع می‌شود.

---

* بانی فردی است که برگزاری مراسم چهل قرآن را برعهده دارد و از بزرگان محل و مورد اعتماد اهالی است.

به هنگام فرارسیدن ماه مبارک رمضان یا محرم، صفر و رجب، خانواده بانی از خانه خود یا همسایگان، ۴۰ جلد قرآن کامل تهیه می‌کند، سپس قرآن‌ها را در پارچه یا سفره مخملی قرار می‌دهند و با ذکر صلوات، دعا و مناجات و نیت زن یا زنان بانی کار، آنها را در محلی که از قبل پیش‌بینی کرده‌اند، می‌گذارند. مکانی که قرآن‌ها را در آن قرار می‌دهند عموماً داربست چوبی یا فلزی است که در عرض کوچه یا گذر افراشته می‌شود و در وسط یا مرکز آن، صندوق‌های چوبی یا فلزی وجود دارد که چهل قرآن را با اعزاز و اکرام تمام طی مراسم ویژه با وضو و ذکر صلوات درون آن می‌گذارند. پس از قرار دادن قرآن‌ها در صندوقچه ممکن است همان زمان مراسمی برگزار شود یا در طول ماه یا فصل یا هر شب جمعه (برابر با نیت افراد) مراسم برگزار گردد. دور صندوق را با پارچه سبز رنگ و تصاویر اماکن مقدس (مکه، مدینه، کربلا، نجف و مشهد) و پیامبر (ص) و امامان شیعه (ع) تزئین می‌کنند. گاهی رشته‌های تزئینی اسفند را نیز به چوب‌ها یا صندوقچه قرآن‌ها آویزان می‌کنند و این کار برای جلوگیری از چشم‌زخم و مصونیت بانیان از آسیب و گزندهای روزگار انجام می‌شود.

در طول مدتی که چهل قرآن در صندوقچه قرار دارد، مراسم دعا و مناجات (دعاهای کامل و توسل و ...) قرآن‌خوانی، روضه‌خوانی، ذکر مصیبت و بیان احکام و مسائل شرعی برای خانم‌ها اجرا می‌شود.

گاهی به هنگام غروب پنج‌شنبه هر هفته کاجی یا آتش نذری پخته می‌شود زیرا مردم اعتقاد دارند گذشتگان منتظر خیرات هستند این کاجی یا آتش را در خانه بانی می‌پزند و سپس کوچه و خیابان را فرش می‌گسترانند و مراسم دعا و پذیرایی را انجام می‌دهند. و مردم به رسم تبرک و حاجت‌خواهی برای گرفتن نذری صف می‌بندند. به نوعی روحیه تعاون و همکاری در این مراسم وجود دارد، به گونه‌ای که یک نفر از زنان خانه بانی یا نزدیکان وی، مواد و لوازم کاجی یا آتش نذری را از دیگران می‌گیرد و هر کس به اندازه نیت و اراده‌اش مقداری سبزی، لوبیا، نخود و ... اهدا می‌کند تا در این امر سهیم باشد. برخی نیز به جای دادن مواد غذایی لازم، سهم خود را با پرداخت پول نذری ادا می‌کنند که با آن لوازم و چاشنی‌های غذایی را تهیه کنند.

در پخت و پز، پذیرایی، تقسیم غذا و ... نیز، زنان محله و کوچه مشارکت می‌کنند و این آتش با مشارکت همگان و به قصد قربت و ثواب پخته می‌شود. در ایام برگزاری مراسم که در صورت تکرار ۴۰ شبانه‌روز به روزی یک تا دو ساعت نیز می‌انجامد، فردی باسواد یا روحانی محل به ارشاد مردم، بیان احکام، خواندن دعا و ذکر مصیبت

آیین «چهل قرآن» در چهارمحال و بختیاری ❖ ۳۱

و... می‌پردازد. در ایام شب‌های ماه مبارک، بیشتر احکام شرعی زنان و آداب فقهی روزه بیان می‌شود یا به شرح، توضیح و قرائت دعاهایی چون ابوحمزه‌ثمالی می‌پردازند. برخی از بانوان، به ویژه دختر خانم‌ها برای رفع مشکلات خود (بخت‌گشایی و ...) نیت می‌کنند و مسئولیت‌پذیری و خدمتگزاری مهمانان را عهده‌دار می‌شوند، یا در گستردن و جمع کردن فرش‌ها، نظافت و جاروی محل کمک می‌کنند.

در آغاز این مراسم، دختران جوان از مهمانان با چای و خرما پذیرایی می‌کنند. در این مراسم مواد خوراکی و نذری شامل: شله‌زرد، حلوا، شیربرنج و حتی برنج و گوشت تهیه و ولیمه داده می‌شود. اعتقاد مردم این منطقه و باور آنها به قدری است که مقداری آب یا مایع غذا را حتی به بچه‌های شیرخوار هم می‌نوشانند تا از برکات این آیین بزرگ بهره‌مند شود.

گاهی اهالی به هنگام خشکسالی و نباریدن باران هم به «چهل قرآن» پناه می‌برند و با قرائت دعا و برپایی مراسم مذهبی و مناجات خالصانه، باران رحمت حق را طلب می‌کنند که با لطف حق و باور پاک مردم تحقق می‌یابد.

گاهی افراد خود نیت می‌کنند و مواد مشکل‌گشا شامل: حلوا، نان و پنیر، یا نان و پنیر و سبزی و خرما را از خانه می‌آورند و به میهمانان می‌دهند.

در این مراسم برای شهدا، اموات و ارواح درگذشتگان دعا می‌خوانند، فدییه می‌دهند و حاجت خود را طلب می‌کنند. در این گونه مراسم مردها کمتر حضور دارند و عموماً دختران کوچک و بچه‌ها شرکت می‌کنند و بیشتر مدیریت و اجرای آن با زنان است. طی مراسم چهل قرآن نماز می‌خوانند و حتی آیین‌های احیا و شب‌زنده‌داری با شور و هیجان بیشتری در ایام تیغ (۱۹ تا ۲۱ رمضان) در زیر چهل قرآن اجرا می‌شود.

در پختن کاجی نذری برای مراسم چهل قرآن یادآوری این نکته جالب توجه است که کاجی را با آرد، روغن، گلاب، زعفران و آب می‌پزند. در ابتدا مقدار لازم آرد را بدون روغن بو می‌دهند تا طلایی رنگ شود، سپس با روغن سرخ می‌کنند تا برشته شود. آنگاه آب و زعفران را به آن اضافه می‌کنند، مقداری گلاب روی آن می‌ریزند و با کم کردن شعله، کاجی را دم می‌کنند. پس از خاموش کردن شعله، روی ظرف را باز می‌کنند تا سرد شود.

مردم چهارمحال و بختیاری اعتقاد دارند که پس از سرد شدن کاجی اشکال یا اسامی روی محتویات ظرف نقش می‌بندند که شبیه نام یکی از چهارده معصوم (ع) یا پنجه دست و ... است و به یمن و برکت آن، نیت خود را تعبیر می‌کنند.

هاشم رضی پژوهشگر ایران باستان درباره این آتش می‌نویسد:

«پاره‌ای از مراسم خصوصی ویژه زنان است که برای ادای حاجات و بخت‌گشایی و رفع بلاها انجام می‌شود. بعضی از خانواده‌ها بدین منظور مقداری حبوبات و برنج خام می‌دهند». (رضی، ۱۳۸۰: ۲۵۱)

مشابه پخت این آتش را در مراسم آتش «امام زین‌العابدین» معروف به آتش بیمار می‌توان جست که برای شفای بیمار یا بیماران مورد نظر پخته می‌شود.

البته تفاوت پختن این دو آتش در این است که افراد ناشناس از دیگران لوازم و مواد مصرفی را می‌گیرند. آداب و رسوم «چهل قرآن» تاثیر فرهنگی و معنوی بسیاری بر بانیان و مهمانان می‌گذارد و سبب تقویت بنیان‌های اعتقادی - اجتماعی و آرامش قلوب، رفع بیماری‌ها و گرفتاری‌ها و حاجتمندی نیازمندان می‌گردد. خیرات و برکات این سنت در کل زندگی مستدام می‌ماند و موجب همبستگی بیشتر مردم با سنت و اعتقادهای مذهبی و ملی می‌شود.

آیین «چهل قرآن» از یک سو دربرگیرنده فرهنگ و باوری ملی، دینی است که برای تسکین دردهای بشری به کار می‌رود و از سوی دیگر، رهیافتی نیز برای حل مشکلات روانی و اختلافی جامعه است. اجرای چنین آیینی پیوند مردم و قرآن را با یاد خدا بیشتر از گذشته تحکیم می‌بخشد.

هر آن کس که قرآن بود رهبرش   بود سایه ایزدی بر سرش
نیوید به جز راه احسان و داد   هر آن کس که قرآن بود باورش

(قنبری عدیوی، ۱۳۸۳: ۳۰۸)

منابع

- ۱- قرآن کریم
- ۲- حافظ شیرازی، شمس‌الدین محمد، دیوان حافظ، تصحیح عبدالکریم جریزه‌دار، تهران: اساطیر، ۱۳۷۰.
- ۳- رضی، هاشم، گاه‌شماری و جشن‌های ایران باستان، تهران: بهجت، ۱۳۸۰.
- ۴- قنبری عدیوی، عباس، حدیث عشق، شهرکرد: انتشارات مرید، ۱۳۸۳.

